

Vplyv globálnej krízy na charakter sociálnej politiky v EÚ

ÚVOD

Koniec studenej vojny a pád komunistického bloku ako ideologického proťajšku k západným liberálnym demokraciám vyvolal v elitných a z časti aj v intelektuálnych kruhoch v západných demokraciách a neskôr aj v nových demokraciách bývalého východného bloku vieru, že svet je na správnej ceste, že spoločensko-ekonomický model západných krajín je ten jediný správny a tento fakt mal potvrdzovať aj samotný kolaps socialistického bloku. Akýmsi reprezentačným dielom tejto viery je slávna kniha od Francisa Fukuyamu *The End of History and the Last Man*, v ktorej autor tvrdí, že spoločenský model západných liberálnych demokratických krajín je ten posledný na stupňoch kultúrno-spoločenskej evolúcie ľudstva a definitívna podoba spoločenského zriadenia. Mnohoročný ekonomický rast v 90-tych rokoch a v prvých rokoch 21. storočia, ktorý zažívala väčšina západných krajín a taktiež mnoho krajín bývalého východného bloku mnohých v ich viere len utvrdzoval.

Ideologickým základom tejto viery je ideológia neoliberalizmu, ktorá rozhodujúcim spôsobom určuje smer a formu ekonomickej a sociálnej politiky. Jej podstata spočíva v doktríne slobodného trhu, deregulácie, privatizácie a súkromného majetku. V praktickej rovine táto politika znamená dominanciu koncentrovanej ekonomickej moci, oslabovanie postavenia zamestnancov v mene flexibility pracovného trhu, demontáž sociálnych systémov, zmenšovanie sektoru verejných služieb, komercializáciu a komodizáciu takmer každej oblasti života.

Globálna ekonomická kríza, ktorú svet zažíva od roku 2008 však nepotvrdzuje, že by súčasný spoločenský model bol ten, ktorý prináša rozvoj a blaho celej spoločnosti. Kríza naopak znovu potvrdila, že história sa opakuje, že ľudská spoločnosť sa nevie poučiť z tragédií minulosti. Principiálne príčiny opakovania katastrofálnych spoločenských kríz modernej éry stále pretrvávajú a ich adresné pomenovanie a diskutovanie o nich je z verejného diskurzu prakticky vylúčené. A pokiaľ nebudú širokou spoločnosťou chápané a následné zmenené základné spoločenské princípy, ktoré umožnili vznik krízy, budú krízy opakovať a nie je vylúčené, že môžu vyústiť do hrôzostrašných vojenských konfliktov tak, ako tomu bolo v nedávnej minulosti.

Dopad globálnej krízy na sociálnu politiku v EÚ je mimoriadne rozsiahla a komplexná téma, ktorej spracovanie by si rozsahom vyžadovalo skôr formu monografie než záverečnej seminárnej práce. V práci sa preto sústredíme viac na principiálne a systémové otázky politiky EÚ a na ich prejavy v niektorých členských krajinách.

Sociálna politika

Základné pojmy a podstatu sociálnych politík vymedzujú mnohé definície a rôzne prístupy (TKÁČ, 2011). V klasickej formulácii ide o pravidlá, princípy, legislatívu a aktivity, ktoré vedú k zlepšeniu kvality života človeka. V súčasnosti sa pod sociálnou politikou chápe akákoľvek redistribučná politika vlády s cieľom použiť zdroje vo verejnom záujme akými sú napríklad posilnenie sociálnej kohézie či zmiernenie sociálnej exklúzie.

V širokom ponímaní je sociálnou politikou akákoľvek verejná politika, pretože sa týka života občanov – či už ide hospodársku politiku, environmentálnu politiku, vojenskú politiku, výchovno-vzdelávaciu politiku ap. Sociálnou politikou sú aj základné pravidlá spoločnosti týkajúce sa spôsobu prijímania rozhodnutí, tvorby a použitia materiálnych a nemateriálnych hodnôt, konštrukcie a charakteru inštitúcií (napr. parlament, vláda, polícia, zdravotný systém, inštitúcia súkromnej firmy a mnohé iné) a inštitútov (rodina, súkromné vlastníctvo, závislá práca a ďalšie).

Globálna ekonomická kríza a dlhová kríza v Európe

Chronológia vzniku globálnej ekonomickej krízy je všeobecne známa. Za príčinu jej vzniku sa považuje hypotekárna a finančná kríza v USA z rokov 2007 a 2008, čo však možno označiť skôr ako spúšťač krízy, ale nie jej primárnu príčinu. Primárnou príčinou sú inštitúcie súkromného sektora - korporácie, ktoré celé desaťročia ovplyvňujú tvorbu legislatívy vo svoj prospech a tak vytvárajú podmienky pre krízové situácie. Už samotný princíp existencie tohto typu inštitúcií, teda maximalizácia zisku, vyžaduje protispoločenské konanie manažérov a vlastníkov týchto inštitúcií a preto je prirodzené, že sa o napĺňanie svojho legálneho poslania snažia aj prostredníctvom ovplyvňovania tvorby legislatívy. Zároveň však treba pripomenúť, že tieto inštitúcie nie sú súčasťou demokratického procesu v spoločnosti.

Kríza sa po svete šírila v rôznych regiónoch rôznym spôsobom a niektoré svetové regióny ovplyvnila len mierne, napríklad Afriku. Primárny spôsob šírenia boli medzinárodné finančné trhy, niektoré regióny, ktoré nie sú do globálneho finančného systému príliš zapojené, neboli krízou zasiahnuté tak, ako severná Amerika alebo Európa. V Európe finančná a hospodárska kríza ešte navyše spustila dlhovú krízu.

V mnohých krajinách vlády pristúpili v prvom rade k záchrane kľúčových finančných inštitúcií, aby zabránili ich krachu a tým kolapsu celého finančného systému. Záchrana týchto inštitúcií si vyžiadala obrovské finančné prostriedky. Podľa Európskej komisie priame injekcie a záruky vlád v období medzi októbrom 2008 a 2011 boli 4 500 mld. EUR. Nie je jednoduché si vôbec predstaviť takéto sumy. Čínsky ekonóm Manfred Max-Neef prirovnal sumu 17 biliónov USD (17 miliónov miliónov), ktoré boli vynaložené na záchranu finančných inštitúcií v priebehu niekoľkých týždňov, počínajúc októbrom 2008, k sume potrebnej na odstránenie hladu do svete. Podľa Svetovej organizácie pre výživu a poľnohospodárstvo pri OSN (FAO) je potrebných na odstránenie hladu vo svete 30 mld. USD ročne. 17 biliónov USD by stačilo na takmer 600 rokov bez hladu vo svete¹. Vlády a centrálné banky vo svete a v Európe vedia nájsť veľmi rýchlo enormné prostriedky na záchranu finančných inštitúcií. S hľadáním prostriedkov na sociálnu politiku to už také jednoduché nie je.

Kríza svojimi dopadmi zasiahla životy miliónov ľudí. Strata zamestnania a pokles príjmov rezultovali do mnohých vážnych spoločenských problémov ako nárast počtu psychických porúch či dokonca samovrážd. Odpoveďou EÚ na zhoršenú sociálnu situáciu v niektorých krajinách bola politika úsporných opatrení, tzv. austerity measures, ktorá spôsobila ešte ďalšie zhoršenie sociálnej situácie. Prezident Európskej centrálnej banky Mario Draghi informoval občanov EÚ, že európsky sociálny model skončil². Politika úsporných opatrení, čo znamená znižovanie verejných výdavkov na rozvoj samotnej spoločnosti, je sprevádzaná celým radom ďalších opatrení a politik, ako napríklad znižovanie práv

¹ Manfred Max-Neef. Keynote at Zermatt Summit 2012.

² Europe's Banker Talks Tough. The Wall Street Journal. 24. 2. 2012. Dostupné online: <http://online.wsj.com/news/articles/SB10001424052970203960804577241221244896782>.

zamestnancov či privatizácia verejného majetku (privatizácia vždy znamená stratu možnosti verejnej kontroly), teda klasické nástroje neoliberálnej politiky.

Reakcie na problémy finančných inštitúcií a reakcie na zhoršenú sociálnu situáciu obyvateľov EÚ v dôsledku krízy sú v príkrom rozpore. Samozrejme, že občanom naordinovaná politika je deklarovaná ako nevyhnutnosť na ukončenie krízy. A to napriek tomu, že politika úspor krízu len prehĺbuje formou hlbšieho prepadu ekonomík do recesie. Americký ekonóm, držiteľ Nobelovej ceny, Paul Krugman vyhlásil, že „*The drive for austerity was about using the crisis, not solving it. It still is.*”³

Odpoveď EÚ na krízu

EÚ odpovedala a odpovedá na krízu na rôznych úrovniach. Ide predovšetkým o opatrenia v týchto oblastiach:

1. fiškálna konsolidácia a posilnenie hospodárskeho riadenia EÚ.
2. reforma finančného sektora.
3. reformy na posilnenie rastu a tvorbu pracovných miest.
4. podpora jednotlivých krajín, ktoré čelia ťažkostiam.

V každej oblasti bolo a bude uvedených do života množstvo novej legislatívy a rôznych podporných programov. Je nemožné z hľadiska rozsahu ich na tomto mieste čo i len vymenovať, nie to ich popísať. Stručne vyberáme dve, veľmi dôležité, akési zastrešujúce.

Pakt stability a rastu

Pakt stability a rastu, ktorý vznikol v roku 1997, následne podstatne revidovaný v 2005 a v 2011, je systém pravidiel na koordináciu fiškálnych politik jednotlivých krajín EÚ. Základným cieľom je, aby krajiny udržiavali deficity svojich verejných rozpočtov pod 3 % HDP a aby zadlženosť nepresahovala 60 % HDP. Systém je rozdelený do dvoch častí - do preventívnej a do korekčnej.

Európska stratégia 2020

V roku 2010 prijala EÚ stratégiu rastu a vytvárania pracovných miest na 10 rokov do roku 2020. Jej cieľom má byť inteligentný, udržateľný, sociálne inkluzívny rast. Hlavné ciele stratégie sú v piatich okruhoch:

1. zamestnanosť – dosiahnuť 75 % zamestnanosť ľudí vo veku do 20 do 64 rokov.
2. veda a výskum – dosiahnuť, aby 3 % HDP EÚ boli investované do výskum a vývoja.
3. klimatické zmeny a energetická udržateľnosť – znížiť o 20 % až 30 % emisie skleníkových plynov oproti roku 1990; dosiahnuť 20 % celkovej produkcie energie z obnoviteľných zdrojov; zvýšiť energetickú efektívnosť o 20 %.
4. školstvo a vzdelanie – zníženie predčasného ukončenia školskej dochádzky pod 10 %; dosiahnuť, aby aspoň 40 % z 30 až 34 ročných ľudí boli vysokoškolsky vzdelaní.
5. boj proti chudobe a sociálnej exklúzii – aspoň o 20 miliónov menej ľudí, ktorí žijú v chudobe a sociálnom vylúčení, respektíve im chudoba a exklúzia hrozia.

³ Paul Krugman. The Austerity Agenda. The New York Times. 31. 5. 2012. Dostupné online: <http://www.nytimes.com/2012/06/01/opinion/krugman-the-austerity-agenda.html>.

Ako je z uvedených navrhovaných opatrení zrejmé, EÚ deklaruje, že jej cieľom je dostať ekonomiku z krízy a urobí preto konkrétne kroky. Musíme byť však opatrní a kritickí ku akýmkoľvek politickým vyhláseniam. Politický jazyk je totiž formulovaný pre uši verejnosti, pričom konkrétna prax môže byť úplne protichodná. George Orwell v roku 1946 vo svojej štúdii *Politika a Angličtina* napísal: „politický jazyk sa dnes utvára tak, aby lož vypadala ako pravda a vražda ako šlachetný čin a aby číry vzduch vypadal ako niečo pevné a masívne“. Hodnotiť by sme teda mali nie rétoriku ale výsledky teda realitu.

Realitou sú napríklad aj tieto zmeny v systéme kolektívnych zmlúv a dohôd, ktoré EÚ presadila prostredníctvom Euro Plus Paktu ako právneho základu, v krajinách južnej Európy, ktorým Troika poskytla finančnú pomoc:

1. absolútna nadradenosť firemných zamestnaneckých zmlúv nad ostatnými kolektívnymi zmluvami vrátane kolektívnych zmlúv vyššieho stupňa; zrušenie princípu výhodnosti teda princípu, ktorý umožňoval zamestnávateľom ponúknuť výhodnejšie podmienky pracovných zmlúv, ako stanovujú vyššie kolektívne zmluvy (Grécko, Španielsko).
2. obmedzenie platnosti kolektívnych zmlúv po ich expirácii (Grécko, Španielsko).
3. oficiálne obmedzenie všeobecnej platnosti kolektívnych zmlúv (Portugalsko).
4. právne rozšírenie otváracích klauzúl pre podniky, na základe ktorých môžu odkláňať vlastné zmluvy od vyšších kolektívnych dohôd (Taliansko, Portugalsko, Španielsko).
5. možnosť pre firmy uzatvárať odlišné pracovné zmluvy od vyšších kolektívnych dohôd s pracovníkmi, ktorí nemajú odborovú organizáciu.

Zdroj: Busch a kol. (2013)

Snaha EÚ intervenovať do mzdovej politiky prostredníctvom zmien v kolektívnych zmluvách, rušenie a obmedzovanie práv zamestnancov to je politika, ktorú je ťažko možné považovať za sociálnu.

Prezident ECB Mario Draghi opakovane vyzýva členské štáty únie, aby podporili ekonomický rast opatreniami ako jednoduchšie najímanie a prepúšťanie zamestnancov, zjednodušenie zakladania firiem, odstránenie regulácií upravujúcich hospodársku súťaž. Dokonca navrhol, aby krajiny eurozóny boli donútené prijať opatrenia na podporu rastu, tak ako sú teraz nútené dodržiavať pravidlá rozpočtových deficitov⁴.

Takáto politika ešte viac obmedzí suverenitu členských krajín, ešte viac obmedzí demokraciu a ešte viac posilní anti-európske a extrémistické politické nálady.

Reakcie niektorých štátov EÚ na dopady krízy

Reakcia Bruselu na krízu, ktorej reprezentantom je tzv. Troika – Európska komisia, Medzinárodný menový fond a Európska centrálna banka, je jedna rovina. Druhá rovina je reakcia jednotlivých krajín. Politiku naordinovanú Bruselom museli aplikovať predovšetkým krajiny eurozóny a krajiny, ktoré boli nútené požiadať o pôžičky od MMF.

V rôznych krajinách bola odpoveď na krízu rôzna a premenlivá. Prijaté socio-ekonomické opatrenia/politiky veľmi závisia od dopadu krízy v tej ktorej krajine, od ideologickej orientácie

⁴ The New York Times. Draghi Calls for Closer Economic Integration in Europe. 9. 7. 2014. Dostupné na: http://www.nytimes.com/2014/07/10/business/international/draghi-calls-for-closer-economic-integration-in-europe.html?_r=1.

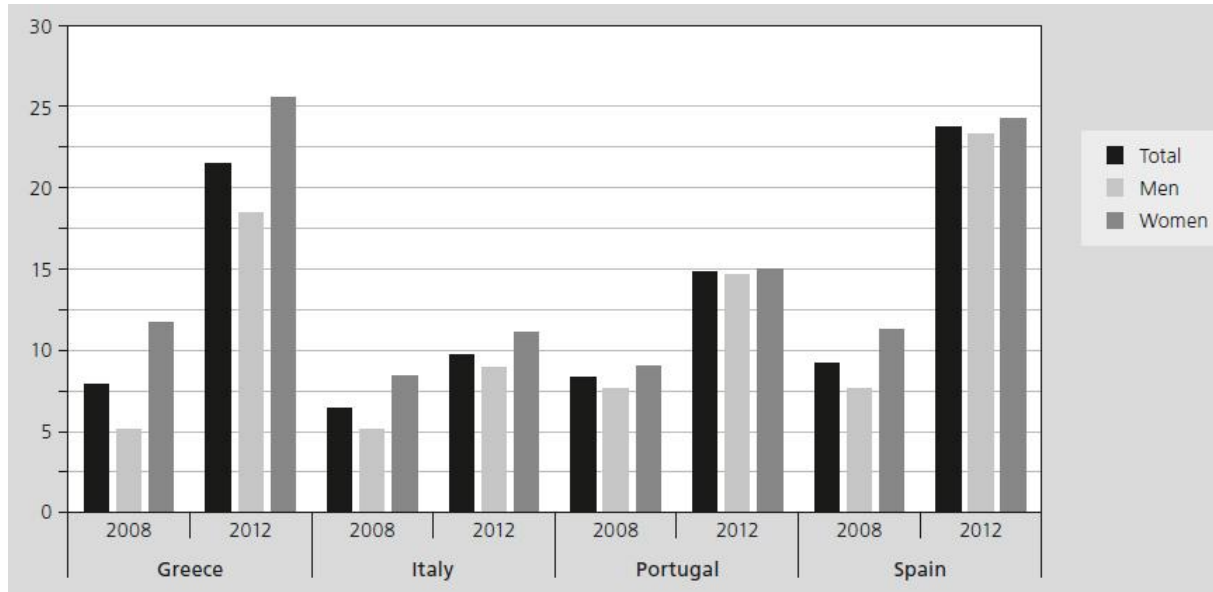
politických strán držiacich moc a od veľkosti a etablovanosti sociálneho systému. Ľavicové strany majú tendenciu z krízy viniť trhovú mechanizmus a hľadajú riešenia cestou štátnych zásahov. Pravicové strany za krízu vinia štátnu reguláciu a veľkosť štátu v zmysle verejných výdavkov. V štátoch s rozsiahlym a etablovaným sociálnym systémom a právami zamestnancov, boli snahy o odpoveď na krízu formou ďalšej demontáže sociálneho modelu, vystavené veľkému odporu. Tento vzorec však neplatí univerzálne. V Belgicku v rokoch 2011 a 2012 socialistická vláda Elia Di Rupo prijala opatrenie, ktoré znamenali zníženie dôchodkov a podpory v nezamestnanosti napriek silnému odporu odborov. Reštrikčnú politiku zaviedlo aj Holandsko, Veľká Británia, Taliansko, Španielsko, Írsko, Grécko, Portugalsko ale aj Slovensko a ďalšie štáty. Naopak podpornú stimulačnú politiku ako napríklad zvýšenie podpory najviac ohrozených skupín obyvateľstva vo forme preškolovacích kurzov ap. aplikovalo Švédsko. V krajinách s rozvinutým sociálnym systémom hrali veľkú úlohu tzv. automatické stabilizátory. Ide o legislatívne ukotvené pravidlá podpory ohrozených skupín obyvateľstva, ktoré sú automaticky aplikované pri určitých hodnotách vybraných makroekonomických ukazovateľov. Takéto automatické stabilizátory kompenzovali z časti výpadok príjmov obyvateľstva pri strate zamestnania a tým pôsobili preventívne voči prepadu spotrebiteľského dopytu, teda ďalší prepád hospodárstva a zamestnanosti.

V tomto smere je zaujímavým príkladom Belgicko, ktoré v rokoch 2010-2011 bolo 589 dní bez vlády a krajina fungovala na základe platných zákonov, riadená profesionálnymi úradníkmi. V tomto období bola reakcia na krízu vďaka automatickým stabilizátorom stimulačná a prejavovala sa podľa Keynesiánskeho predpokladu pozitívnym dopadom na spoločnosť a hospodárstvo. Hospodársky rast Belgicka bol mierne nad priemerom eurozóny a podľa mnohých, vrátane predsedu zamestnávateľského zväzu, to bolo vďaka absencii politiky úsporných opatrení. Dlh a deficit však rástli aj naďalej a tlak finančných trhov a EK narastal, ale až nová vláda prijala politiku úsporných opatrení, ktorá však znamenala zhoršenie stavu ekonomiky a sociálnej situácie časti obyvateľstva.

Krajiny, v ktorých Troika presadila najtvrdšiu reštrikčnú a neoliberalnú politiku sú krajiny tzv. GIPS bloku, teda Grécko, Taliansko, Portugalsko a Španielsko. Zároveň sú to krajiny, ktoré majú najvyššiu mieru nezamestnanosti, katastrofálnu nezamestnanosť mladých, ktorá vytvára stratenú generáciu. Vzájomná súvislosť medzi reštrikčnou politikou a nárastom nezamestnanosti je zrejmá. Mnohé krajiny sú naďalej tlačené do ďalších rozpočtových škrto⁵ a to napriek veľmi zlej sociálnej situácii, ktorú už implementované škrty spôsobili.

⁵ The Wall Street Journal. EU Tells Italy to Adopt More Austerity Measures. 2. 6. 2014. <http://online.wsj.com/articles/eu-tells-italy-to-adopt-more-austerity-measures-1401726690>.

Graf 1: Nezamestnanosť v krajinách GIPS

Zdroj: Eurostat

V tejto práci nie je priestor venovať sa všetkým členským krajinám EÚ a skúmať ich reakcie na krízu i keď určite by bolo zaujímavé skúmať napríklad Veľkú Britániu tradične neoliberalnú krajinu, či naopak socialistické Francúzsko a severské krajiny alebo neoliberalne Pobaltie či krajiny strednej Európy.

Slovenská vláda sa vo svojej odpovedi na krízu sústredila predovšetkým na konsolidáciu verejných financií. Inými slovami škrty a mierne zvýšenie daňového zaťaženia pre určité sektory spoločnosti a zefektívnenie výberu daní boli a sú hlavnou reakciou na krízu.

Krajinou, ktorá zaznamenala relatívne najmenšie dopady krízy je Rakúsko, ktoré predovšetkým vďaka relatívne nízkej nezamestnanosti, predišlo výraznému prepadu ekonomiky. Relatívne nízka nezamestnanosť, ktorá sa pohybuje aj v období krízy medzi 4 až 5 %, čo je výrazne pod priemerom EÚ, ktorý bol v roku 2013 10,9 %, je pripisovaná systému *Kurzarbeit*. Ide o tripartitnú dohodu, ktorej cieľom je udržať zamestnanosť a tak predísť ďalším vážnym sociálnym problémom. V záujme udržania zamestnanosti sa v problémových obdobiach kráti pracovná doba zamestnancov a ušlý príjem je doplácany štátom. *Kurzarbeit* systém je v súlade s Keynesovým tvrdením, že v časoch krízy je najdôležitejšie udržať zamestnanosť a tým spotrebiteľský dopyt.

Tragédia Grécka

Grécka ekonomická kríza začala v októbri 2009, keď novozvolená vláda Georga Papandreoua, údajne s prekvapením, zistila skutočnú veľkosť rozpočtového deficitu, ktorá bola zakrývaná rôznymi štatistickými trikmi. Je ťažké takémuto príbehu veriť, ale to nie je podstatné. V apríli 2010 Grécko ako prvá členská krajina eurozóny požiadala o finančnú pomoc od Troiky (EK, ECB a MMF). Reštrikčné opatrenia a neoliberalne ekonomické reformy, ktorých realizácia bola podmienkou poskytnutia finančnej pomoci, boli bezprecedentné vo svojom rozsahu, tvrdosti, objeme a rýchlosti (PAPADOPOULOS a ROUMPAKIS, 2013). Nasledovalo prudké zníženie dôchodkov a miezd, mimoriadne veľké zvýšenie daňového zaťaženia a drastický pokles verejných výdavkov do väčšiny sektorov –

sociálneho systému, zdravotníctva, školstva. Boli prepustené tisícky štátnych zamestnancov, začala sa privatizácia štátnych podnikov a odpredaj verejného majetku (PAPADOPOULOS a ROUMPAKIS, 2013).

Následky, ktoré boli predpovedané, nedali na seba dlho čakať. Tisícky malých a stredných firiem zbankrotovalo, prudko vzrástla nezamestnanosť (7,8 % v 2008; 9,6 % v 2009; 12,7 % v 2010; 17,9 % v 2011; 24,5 % v 2012; 27,5 % v 2013), prudko narástla zadlženosť domácností. V spoločnosti sa rozšírila chudoba a sociálna exklúzia, dramaticky stúpol počet samovrážd (do roku 2011 sa zdvojnásobil), občianskych nepokojov a násilných stretov, poklesla pôrodnosť, narástla xenofóbia, rasizmus a extrémna pravica. Ekonomika sa od roku 2008 do roku 2013 prepadla o 25 % a verejný dlh ešte viac vzrástol a to zo 120 % HDP v roku 2009 na 172 % v roku 2012. Bola teda výška verejného dlhu z roku 2010 príčinou alebo zámienkou na nanútenú implementáciu reštrikčnej politiky a neoliberálnych reforiem?

Ľudské tragédie, zničené životy, ktoré táto politika spôsobila sú v miliónoch. Grécka spoločnosť čelí najväčšej kríze od druhej svetovej vojny (PAPADOPOULOS a ROUMPAKIS, 2013).

Ako hodnotiť navrhované a realizované politiky/opatrenia

Takmer každá ekonomická politika, alebo len opatrenie, je sprevádzaná rétorikou o jej nevyhnutnosti a pozitívneho dopadu pre spoločnosť. Táto rétorika je nevyhnutným javom súčasného politického modelu politických strán a parlamentnej demokracie v európskych krajinách.

Čílsky ekonóm Manfred Max-Neef predniesol návrh na vznik Medzinárodného súdneho dvora pre ekonomické zločiny proti ľudstvu. Vo svojom návrhu formuloval niekoľko základných charakteristík takýchto zločinov. Sú to ekonomické činy a politiky, ktoré:

1. vytvárajú priame ale tiež nepriame a vedľajšie škody. Tento charakter majú napríklad aj úsporné opatrenia (*austerity measures*), podvody bánk, znečistenie životného prostredia, deštrukcia ekosystému a ďalšie.
2. poškodzujú veľkú časť spoločnosti. V Španielsku v súčasnosti zomrie viac ľudí z dôvodu samovraždy ako z dôvodu dopravnej nehody. Vystáva oprávnená otázka, či tieto samovraždy z dôvodu ekonomického utrpenia sú vlastne samovraždy. Či to nie sú vraždy zákerného ekonomického modelu.
3. spôsobené škody sú predpovedateľné a očakávané, teda sú spôsobované zámerne. Jasným príkladom je Grécko, kde bolo vopred známe, že „ozdravná politika“ prinesie skazu gréckej spoločnosti – utrpenie miliónom ľudí.
4. spôsobené škody sú vždy súčasťou asymetrickej rovnováhy. Nikdy nie je následkom len škoda určitej časti spoločnosti, ale vždy je následkom aj podstatný benefit pre málopočetné sektory spoločnosti, ktoré disponujú mocou.
5. ekonomické nástroje/činy a politiky, ktoré spôsobujú takéto škody majú svoj základ v ideologických tvrdeniach. Nie sú podporené žiadnymi analýzami, ktoré by podporili ich aplikáciu. Práve preto, že sú mierené k prospechu úzkej mocnej skupiny, ale prezentované s rétorikou prospechu pre spoločnosť, práve preto ide o podvod na spoločnosti.
6. sú to činy vyplývajúce z politických rozhodnutí, nie operačných, technických.
7. vyžadujú používanie lží.
8. existujú k nim čestné a rozumné alternatívy.

Tieto kritériá nám poskytujú solídny rámec na hodnotenie implementovaných politík.

Jedným z najtragickejších dôsledkov Troikou implementovanej krutej reštrikčnej politiky v Grécku a Španielsku bol dramatický nárast samovrážd. Strata zamestnania patrí k významným rizikovým faktorom pri samovráždach (FERRETTI, 2009). Úmyselne pripraviť ľudí o prácu a uvaliť na nich chudobu a strádanie, pričom niektorí tú osobnú tragédiu neunesú a spáchajú samovraždu, takúto politiku možno označiť ako ekonomický zločin proti ľudstvu. Tieto sociálne samovraždy sú vynútené samovraždy a tie sú už podľa terajších platných zákonov trestným činom.

Lekársky princíp číslo jedna je *nonmaleficence*⁶ – teda v prvom rade neškodiť. Pokiaľ lekár nie je schopný pacienta liečiť, nesmie mu aspoň ubližovať. Lieky, ktoré boli predpísané krízou postihnutým krajinám ako Grécko či Španielsko, však týmto krajinám veľmi ublížili a tieto následky boli predpovedané ešte pred ich podaním. A dôsledky tejto liečby stoja v priamo rozpore s inkluzívnym rastom deklarovaným v stratégii 2020.

Triedna vojna

Ak posudzujeme reštrikčnú politiku podľa kritérií ekonomického zločinu proti ľudstvu, zistíme, že napĺňa všetkých 8 charakteristík.

Hlavným argumentom pre úsporné politiky sú deficity verejných rozpočtov a predovšetkým zadlženosť jednotlivých krajín. Takmer vôbec nie je na stole otázka legitimacy týchto dlhov a s tým úzko súvisiaca otázka spôsobu tvorby peňazí a frakčného bankovníctva. Finančné inštitúcie vyrábajú peniaze obrazne povedané klikom myši na počítači a súčasne nechcú niesť žiadne riziko za svoje podnikanie, teda za zlé úvery. EÚ tlačí na implementovanie reštrikčných politik a odôvodňuje to práve fiškálnymi problémami a dlhmi, ktoré je nutné splatiť. I keď opäť je potrebné zdôrazniť, že ich legitimita je veľmi sporná.

Ekonomický zločin ako ho charakterizoval Manfred Max-Neef, musí spĺňať podmienku asymetrickej rovnováhy. Teda okrem tých, ktorým škoda vznikne, existuje aj strana, ktorá podstatne získa. Reštrikčnou politikou získavajú predovšetkým finančné korporácie ako potvrdzujú aj ich zisky a rovnako aj oligopolné korporácie v ostatných odvetviach ekonomiky, keďže reštrikčná politika má za následok pokles a stagnáciu miezd zamestnancov, čo v konečnom dôsledku znamená vyšší zisk pre zamestnávateľa. Údaje o zhoršujúcej sa príjmovej a majetkovej nerovnosti tento fakt len potvrdzujú.

V práve sa motív dokazuje následkami činu, ktoré boli známe a predpovedateľné v čase pred spáchaním činu. Teda ešte pred samotným spáchaním samotného činu je známa strana, ktorá z neho má prospech a ktorá utrpí škodu. V prípade úspornej politiky boli známe jej následky ešte pred začiatkom jej uplatňovania. Je teda namieste tvrdenie, že architekti reštrikčnej politiky ju tvorili s vedomým a jasným cieľom priniesť prospech určitej malej časti spoločnosti, triede vlastníkov kapitálu, na úkor väčšinovej spoločnosti - „Social policy is geared to the transfer of wealth and power to those who already have it and deliberately so“⁷. Tú súčasnú triednu vojnu v EÚ vedie predovšetkým kozmopolitná finančná trieda. Dlhy sa musia splatiť za akúkoľvek cenu. Financie sa stali formou vojny. Tak ako klasické vojenské dobývanie územia, ich cieľom je získať kontrolu nad pôdou, verejnou infraštruktúrou a zaviesť povinné dávky (HUDSON, 2011).

Verejná debata o spoločenských triedach je veľmi obmedzená a hovoriť o triednej vojne je takmer nemožné. V Slovenskom verejnom priestore je diskusia o spoločenských triedach nemožná a to

⁶ z lat. male (zle) a facere (robiť, činiť).

⁷ Noam Chomsky. *Class War: The Attack on Working People*. 1995. MIT.

z toho dôvodu, že táto terminológia sa extenzívne používala a zneužívala počas predchádzajúceho politického systému. Pre pochopenie spoločenských problémov súčasnosti je však nevyhnutné o tejto téme hovoriť. V našich zemepisných šírkach však uviesť túto tému do verejného diskurzu vyžaduje značnú dávku odvahy, pretože to nesie riziko ohrozenia profesionálnej kariéry - George Orwell: „*In a time of universal deceit telling the truth is a revolutionary act*“. Je dovolené hovoriť o strednej triede, o tom, že sa stráca, ale nie je možné hovoriť o triede vlastníkov, ktorá diktuje spoločnosti pravidlá, ktoré sú jej na prospech pričom na škodu zvyšku spoločnosti.

Politický systém v demokratických krajinách západu, kam patrí aj Slovensko, ovládla koncentrovaná súkromná ekonomická moc - korporácie. Občania volia v slobodných voľbách strany, ktorých predvolebná rétorika o ekonomike, zamestnanosti, zdravotníctve, školstve a ďalších témach je takmer vždy rovnaká a to nezávisle na tom, či ide o strany pravicové alebo ľavicové. Veľké strany sú financované korporáciami a tie si svoju investíciu zhodnotia počas voľného obdobia vo forme legislatívy ušitej im na mieru. Občania cítia frustráciu, pretože nezávisle od toho, aké politické strany zvolia, reálna politika zostáva viac menej nemenná. Reštrikčnú a anti-sociálnu politiku robia politické strany pravicové i ľavicové a príklad takejto politiky máme aj v našej krajine. Aj preto klesá dôvera občanov v inštitúcie a i v samotný inštitút parlamentnej demokracie. S každým volebným cyklom klesá volebná účasť a rastie podpora extrémistických hnutí a strán.

Občas sa vo verejnom diskurze objavia tvrdenia, že naša spoločnosť nie je demokracia, ale partokracia, teda vláda politických strán a nie občanov. Ešte bližšie k realite je však tvrdenie, že súčasná spoločnosť je plutokracia, teda vláda bohatých, ktorý presadzujú ciele aj prostredníctvom politických strán

Niektorí popierajú existenciu triednej vojny bohatých voči všetkým ostatným a označujú to ako konšpiračnú teóriu. Väčšina z nás pozná z osobnej skúsenosti ľudský hnev a nenávisť či jednotlivcov alebo celých skupín. Zjednodušene povedané výrastkovia z horného konca neznášajú výrastkov z dolného konca, na dedinskej zábave sa bijú mládenci z jednej dediny s mládenkami z druhej dediny, fanúšikovia Slovanu Bratislava nenávidia fanúšikov Spartaku Trnava, niektorí bieli nenávidia čiernych, niektorí Slováci nenávidia Maďarov, niektorí Poliaci nenávidia Rusov, niektorí kresťania nenávidia moslimov, niektorí moslimovia nenávidia židov, a tak ďalej a tak ďalej. Vojna proti spoločnosti však akoby nemohla existovať. Ako hovorí ľudová múdrosť „*najväčší úspech diabla je to, že presvedčil ľudí, že neexistuje*“.

Niektoré kľúčové problémy konštrukcie západnej industriálnej spoločnosti

V zásade náš každodenný život prebieha v medziach dvoch typov zákonov. Jedným typom zákonov sú prírodné zákony, ako sú napríklad zákony fyzikálne – voda tečie kvôli gravitácii vždy smerom nadol, človek musí prijímať potravu, aby mohol ako organizmus prežiť, ap. Druhou skupinou zákonov sú spoločenské zákony, ktoré majú rôznu podobu – písané, nepísané, zvyklosti, spoločenské princípy a hodnoty atď. Sú to spoločenské konštrukty, ktoré uznáva a vyžaduje ich napĺňanie určitá skupina ľudí. Iné spoločenské zákony má skupina ľudí žijúcich na Slovensku, iné ľudia žijúci v Japonsku, iné ľudia žijúci v Amazonských pralesoch. Zákony, podľa ktorých určitá spoločnosť žije, odrážajú akúsi kolektívnu múdrosť a inteligenciu jej členov a tá podlieha vývoju v čase i priestore. V súčasnosti si už nevieme predstaviť, že by naša spoločnosť poznala legálne otroctvo, alebo že by ženy nemali volebné právo. Pritom však sú však tieto zákony z minulosti vzdialené len veľmi málo generácií. Stále však napríklad,

ako spoločnosť bez problémov akceptujeme, že ženy dostávajú za rovnakú prácu ako muži nižšiu odmenu. Spoločenské zákony sú z hľadiska času veľmi premenlivé a relatívne.

Takýmto relatívnym, ale v súčasnosti zdanlivo fixným a trvalým zákonom je, že ako spoločnosť, akceptujeme neobmedzenú veľkosť súkromného majetku. Jedna osoba môže teoreticky vlastniť úplne všetko (ako napríklad víťaz pri hre Monopoly). Súkromné vlastníctvo je však spoločenský konštrukt, čo znamená, že jedinec síce môže vyhlásiť, že toto a toto je jeho, ale v skutočnosti je to jeho, len ak okolitá spoločnosť jeho nárok uzná. Právo na súkromný majetok sa skladá zo štyroch častí: právo majetok používať, právo získavať z neho rentu, právo majetok transformovať na iného vlastníka, a právo na vynútenie týchto troch práv. Súkromné vlastníctvo patrí medzi základné piliere našej civilizácie. Právo na súkromné vlastníctvo je základným ľudským právom obsiahnutým v Všeobecnej deklarácii ľudských práv charty OSN. V našej krajine jeho ochrana je garantovaná v ústave. Problémom však je, že je neobmedzené – nie je nijakým spôsobom stanovená horná hranica rozsahu majetku, na ktorého ochranu má jedinec právo. Problém to je preto, pretože majetok, bohatstvo sa vždy transformuje do politickej moci. Teda tí, ktorí z nejakého dôvodu majú veľký majetok, majú väčší vplyv na určovanie pravidiel chodu spoločnosti, čo je v zásade v rozpore s princípmi rovnosti a demokracie. Tento problém je už stáročia veľmi dobre chápaný. Napríklad v Americkej deklarácii práv a povinností človeka⁸ je právo na súkromné vlastníctvo obmedzené len na ochranu súkromného majetku nevyhnutného na živobytie.

Príčin, prečo dochádza k extrémnej majetkovej nerovnosti je viacero. V prvom rade sú to existencia inštitúcie klasickej firmy a inštitút dedenia. Inštitúcia klasickej firmy, tak ako je zadaná v zákonoch, umožňuje vlastníkovi firmy, privlastniť si hodnotu vytvorenú zamestnancami, ktorú nazývame zisk. Základný princíp pracovného pomeru v komerčnej firme, ktorej cieľom je tvorba zisku je, že zamestnanec musí vytvoriť väčšiu hodnotu, ako je hodnota jeho odmeny. Inak by firma nedosahovala zisk. A keďže konštrukcia firmy je v podstate hierarchická pyramída, čím väčšia je základňa pyramídy, teda čím väčší je počet zamestnancov, tým väčšiu hodnotu sú schopní vytvoriť a tá legálne patrí vlastníkom. Toto nespravodlivé rozdeľovanie vytvorených hodnôt stojí na začiatku majetkovej nerovnosti. Majitelia sa snažia o čo najmenšie mzdové náklady (v prípade otroctva boli tieto náklady nulové) a zamestnanci sa snažia o čo najvyššiu odmenu za svoju prácu. Obe skupiny majú teda úplne protichodné záujmy. Konštrukcia firmy má už vo svojej definícii zahrnutý spoločenský konflikt, ktorý je základom vzniku spoločenských tried a ich vzájomného súperenia. Túto majetkovú a teda mocenskú nerovnosť ešte umocňuje inštitút neobmedzeného dedenia, teda prenosu majetku na ďalšie generácie. Tento efekt sa dá ľahko pozorovať u šľachty a panovníkov minulých storočí (žiaľ v niektorých krajinách aj v súčasnosti). Tento problém prenosu nerovnosti cez generácie prostredníctvom inštitútu dedenia je samozrejme dobre známy. Niektoré národy pôvodných obyvateľov severnej Ameriky tento problém veľmi dobre chápali a preto mali dedenie ošetrené tak, že majetok po zomretých nededili bezprostrední potomkovia, ale tí členovia kmeňa, ktorí predmet dedenia najviac potrebovali.

Tieto fakty o našej súčasnej civilizácii sú známe už niekoľko storočí. Napriek tomu, nie je ich poznanie všeobecne rozšírené. Práve naopak, hovoriť o nich vo verejnej diskusii je neprípustné a sú de facto tabu. Úvahy o zmene inštitucionálneho nastavenia spoločnosti sú označované ako radikálne, čo v sebe nesie akúsi negatívnu konotáciu. V podstate je to ale správne označenie, keďže význam slova radikál pochádza z latinského *radix* – koreň, čiže radikálne uvažovanie je hľadanie koreňa veci.

Podľa svetoznámeho ekonóma, držiteľa Nobelovej ceny, Josepha Stiglitz, bola príčinou globálnej finančnej a ekonomickej krízy zlá regulácia finančného trhu a nekalé finančné operácie v USA, ktoré ovplyvnili celý svet (STIGLITZ, 2009). Následne si však treba položiť otázku, prečo bola tá regulácia zlá

⁸ American Declaration of the Rights and Duties of Man. University of Minnesota. Dostupné na: <http://www1.umn.edu/humanrts/oasinstr/zoas2dec.htm>.

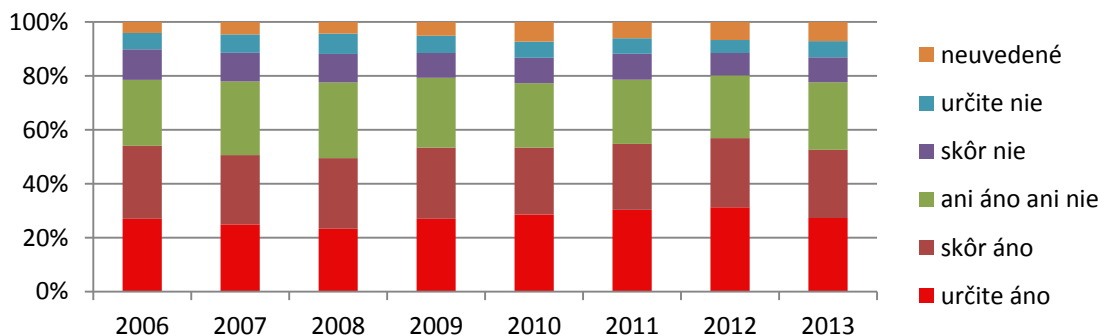
a prečo mohli finančné inštitúcie robiť všetky tie nekalé obchody po celé roky. Odpoveď je prekvapivo jednoduchá. Je to preto, že svoju koncentrované bohatstvo využívali aj na to, aby ovplyvňovali legislatívu, ktorá reguluje ich činnosť. Finančné inštitúcie sú firmy ako každá iná a ich jediným dôvodom na existenciu a jediným cieľom je zisk. A je úplne prirodzené, že sa manažéri týchto firiem snažia tento cieľ naplniť a zisk stále zvyšovať. A lobovanie politikov a sponzorovanie politických strán so záujmom získať ďalšie výhody formou zmeny legislatívy, je legálny a v súčasnosti spoločensky akceptovaný spôsob zvyšovania zisku. Aj keď takéto lobovanie de facto znamená negovanie vôle občanov vyjadrenej vo voľbách. Primárnou príčinou tejto, predchádzajúcich a aj budúcich ekonomických kríz je inštitúcia korporácie, tak ako ju v súčasnosti poznáme a neobmedzená akumulácia súkromného vlastníctva.

Ideologická a inštitucionálna pasca

Nezamestnanosť je integrálnou súčasťou súčasného modelu spoločnosti. Jej veľkosť je však ovplyvniteľná politikou rozvojovou či reštrikčnou a to do značnej miery. A nie je potrebné ani meniť fundamentálne nastavenie spoločnosti. V našej krajine je nezamestnanosť trvalo vysoká či ide o obdobie konjunktúry alebo krízy. Ako ukazuje graf 2, viac ako polovica obyvateľov Slovenska má strach z nezamestnanosti. Zároveň však ešte o niečo väčšia časť populácie si myslí, že kapitalizmus predstavuje jedinou možnú cestu budúceho vývoja – graf 3. Síce ťažko definovať, čo si respondenti predstavovali pod pojmom kapitalizmus, ale môžeme oprávnene predpokladať, že si pod ním predstavili súčasný model našej spoločnosti. Tieto dva grafy nám odkrývajú, ako málo si občania Slovenska spájajú fenomén nezamestnanosti so spoločenským systémom a v akej ideologickej pasci sa nachádzame.

Graf 2: Prieskum verejnej mienky na Slovensku.

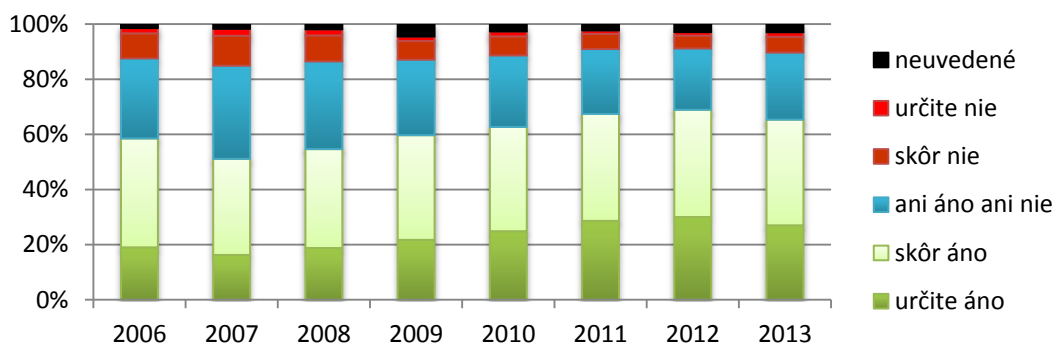
Odpovede na otázku "Mám strach z nezamestnanosti".

Zdroj: MEDIAN SK

Graf 3: Prieskum verejnej mienky na Slovensku.

Odpovede na otázku "Kapitalizmus predstavuje jedínú možnú cestu budúceho vývoja".

Zdroj: MEDIAN SK

Moderná industriálna spoločnosť hnaná nikdy nehasnúcou túžbou po zisku a masovým konzumom prináša ekologickú skazu rozmerov sebevraždy ľudského druhu. Ekonomická aktivita je prevažne sústredená v inštitúcii firmy, ktorá vyrába a produkuje (rozumej likviduje prírodné zdroje a zamoruje životné prostredie do pre biologický život fatálnych rozmerov) s cieľom maximalizovať zisk. Taká je jej definícia, to je jej úloha. Aktívne pracujeme s veľkým úsilím na sebaďstrukcii a nie sme ako spoločnosť schopní zastaviť to. V súčasnosti nie sme schopní kolektívnej múdrosti a inteligencie takého stupňa, ktorá by nám umožňovala zmeniť inštitucionálne nastavenie spoločnosti tak, aby sme odstránili nerovnosť, systémovú nespravodlivosť a demokraticky rozhodovali. Je možné, že nezmyselné opakovanie histórie zastaví až ekologická samovražda.

Už zľudovelý výrok, že ľudia si vedia skôr predstaviť koniec sveta a života na Zemi ako koniec kapitalizmu, John Maynard Keynes vyjadril takto: „*The difficulty lies, not in the new ideas, but in escaping from the old ones, which ramify, for those brought up as most of us have been, into every corner of our minds*“. A hĺbku ideologickej indoktrinácie vyjadril týmito slovami: „*Capitalism is the astounding belief that the most wickedest of men will do the most wickedest of things for the greatest good of everyone*“.

ZÁVER

Katastrofálne dopady krízy na širokú spoločnosť v európskych krajinách logicky vyústili do očakávaní, že EÚ zmení svoju deštruktívnu neoliberálnu politiku, ktorá kríze prechádzala. Avšak opak sa stal realitou. EÚ využila krízu ako zámienku na ešte tvrdšiu neoliberálnu politiku. V mene boja s deficitmi a zadlženosťou ordinuje reštrikčnú fiškálnu politiku, ktorá spôsobuje pokles kvality života väčšiny spoločnosti. Táto politika okrem iných následkov spôsobuje aj rast nezamestnanosti, ktorá je jedným z najväčších problémov v živote jednotlivca i spoločnosti. Zároveň bojom s nezamestnanosťou EÚ odôvodňuje politiku obmedzovania práv zamestnancov v mene flexibilizácie pracovného trhu, podpory podnikania a naštartovania ekonomického rastu. Súčasná neoliberálna politika EÚ napĺňa všetky atribúty ekonomického zločinu proti ľudstvu. V EÚ prebieha triedna vojna, ktorú vedie finančná trieda a trieda vlastníkov kapitálu proti občanom. Absolútnu prioritu má splácanie nelegitímnych dlhov bez ohľadu na následky.

Za krízu platia drahú ľudia, ktorí ju nespôsobili a platia za ňu finančnej triede, ktorá je primárne zodpovedná za jej vznik. Prostredníctvom nevolených inštitúcií ako je EK, ECB a MMF je krajinám

diktovaná politika, ktorá ide proti záujmom ich občanov. Vplyv globálnej ekonomickej krízy na sociálnu politiku EÚ je taký, že sociálna politika EÚ sa mení čoraz viac na anti-sociálnu. Európsky sociálny model spoločnosti je systematicky cieľavedome demontovaný.

Súčasná európska spoločnosť je mimoriadne komplexná. Spleť vzťahov a inštitúcií je tak komplikovaná, že nie je jednoduché pre bežného človeka zorientovať sa a pochopiť, ako sme sa ako spoločnosť do stavu krízy dostali, kto ju spôsobil a kto a s akým cieľom vlastne súčasnú politiku určuje. Väčšina populácie berie súčasné inštitucionálne nastavenie spoločnosti ako fixné a nekladie si otázku legitimity a správnosti existencie mnohých inštitútov a inštitúcií, ktoré fundamentálne ovplyvňujú náš každodenný život. Systém parlamentnej demokracie je prakticky znefunkčnený a ľudia si uvedomujú, že základné právo voliť, ktoré formálne stále existuje, je prakticky do značnej miery nefunkčné. Následkom je obrovská nespokojnosť, frustrácia, dezilúzia, strata dôvery v inštitúcie, násilné protesty a strety, nárast neznášanlivosti, rasizmu a podpory extrémnej pravice. Tento scenár svet veľmi dobre pozná z najtemnejšieho obdobia ľudstva z prvej polovice 20. storočia a opakovanie histórie nie je vôbec vylúčené.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- AUXT, R., LESAY, I., POLÁK, M. 2013. Nedokončená Eurozóna: Kríza menovej únie a ako jej čelíť. EuroPolicy. ISSN 1339-5513. Dostupné na:
http://www.euractiv.sk/fileadmin/user_upload/BROZURA_-_Nedokoncena_eurozona_web.pdf.
- BECKER, J., LESAY, I. 2012. Život na úver. Všetko, čo ste chceli vedieť o kríze. Inaque.sk. ISBN 978-80-970906-3-0.
- BUSCH, K., HERMANN, C., HINRICHS, K., SCHULTEN, T. 2013. Euro Crisis, Austerity Policy, and the European Social Model. Friedrich Ebert Stiftung. ISBN 978-3-86498-469-3. Dostupné na:
<http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/09656.pdf>.
- FERRETTI, F., COLUCCIA, A. 2009. Socio-economic factors and suicide rates in European Union countries. *Legal Medicine* 11 (2009) S92–S94.
- FUKUYAMA, F. 1992. *The End of History and the Last Man*. Free Press. ISBN 0-02-910975-2.
- HUDSON, M. 2011. *EU: Class War Declared. Replacing Economic Democracy with Financial Oligarchy*. Dostupné na: <http://michael-hudson.com/2011/06/eu-class-war-declared>.
- KUBR, M. 2005. *Průvodce politickým divadlem*. Baronet. ISBN 80-7214-799-4.
- LEAHY, A., HEALY, S., MURPHY, M. 2014. *The European Crisis and its Human Cost – A Call for Fair Alternatives and Solutions*. Social Justice Ireland. Dostupné na:
http://www.caritas.eu/sites/default/files/caritascrisisreport_2014_en.pdf
- MAX-NEEF, M. 2014. The good is the bad that we don't do. Economic crimes against humanity: A proposal. In: *The Economic Journal* [online]. Dostupné na:
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0921800914000585/pdf?md5=acc2d31fa93ae470671d2de56995a4a7&pid=1-s2.0-S0921800914000585-main.pdf>.
- PAPADOPOULOS, T., ROUMPAKIS, A. 2013. From anti-social policy to generalised insecurity: The Greek crisis meets the decline of the European Social Model. Dostupné na:
http://www.academia.edu/3537066/From_anti-

social_policy_to_generalised_insecurity_The_Greek_crisis_meets_the_decline_of_the_European_Social_Model

STARKE, P., KAASCH, A., VAN HOOREN, F. 2012. Comparing social policy responses to global economic crises: Constrained partisanship in mature welfare states. University of Bremen. Dostupné na: http://www.pol.ed.ac.uk/__data/assets/pdf_file/0007/89251/Starke_-_Stream_8.pdf.

TKÁČ, V. 2011. Sociálna politika a sociálne zabezpečenie. Dostupné na: http://www.socprac8.sk/uploads/prednasky/2%20rocnik/zimny%20semester/uvod%20do%20soc%20politiky/literatura/Tkac_Socialna_politika_a_socialne_zabezpecenie.pdf.

ZACUNE, J. 2013. Privatising Europe - Using the crisis to entrench neoliberalism. The Transnational Institute. Dostupné na: http://www.tni.org/sites/www.tni.org/files/download/privatising_europe.pdf.

KONTAKTNÉ ÚDAJE AUTORA

Adrián Ondrovič, Ing.
Ekonomický ústav SAV
Šancová 56, 811 05 Bratislava
Tel.: 0911 547 997
Email: adrian.ondrovic@savba.sk
Školiteľ: prof. Ing. Peter Staněk, CSc.

1. 9. 2014, Bratislava